17.

DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE MAMMIS
RESPECTU
ANATOMICO, PHYSIOLOGICO, ET PATHOLOGICO

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

MAGNIFICI D. PRAESIDIS ET DIRECTORIS

SPECTABILIS DOMINI DECANI

NEC NON

CLARISSIMORUM D. D. PROFESSORUM

PRO DOCTORIS MEDICINAE LAUREA RITECONSEQUENDA IN ALMA CELEBERRIMA REGIA SCIENTIARUM UNIVERSITATE PESTIENSI PUBLICAE ERUDITORUM DISQUISITIONI

SUBMITTIT

SIGISMUNDUS VENOS

HUNGARUS CSÁKVÁRINO ALBENSIS.

Theses adnexae publice defendentur in aedibus Universitatis die Augusti 1841.

BUDAE,

typis Joannis Gyurián et Martini Bagó 1841.

AZ

EMLŐKRŐL

BONCZ-ÉP-ÉS KÓRTANI

TEKÍNTETBEN.

ÉRTEKEZIK

VENOS 'SIGMOND.

BUDÁN,
nyomatott Gyurián és Bagó betűivel 1841.

NEMZETES, ÉS KÖZTISZTELETŰ

EBNER J. N. F. URNAK

SZABAD K. PEST VÁROS' KÜL TANÁCSA ÉRDEM TELJES TAGJÁNAK, MINDEN SZÉP S JÓ LELKES PÁRTOLÓJÁNAK, KEGYES JÓTÉVŐJÉNEK

LEGMÉLYEBB HÁLA TISZTELET JELÉÜL

AJÁNLJA

A SZERZŐ.

Előszó.

Természete a halandónak háladatosnak lenni azokhoz, kiket Jótévőjöknek nevezhet, s mondhat. A háládatosság legszebb erény, mellyet az emberi kebel beljében rejt, s csak az alacsony lélek nem ösmeri azt. A nemes keveset gondol a hirrel, elég ha ön tudatja dicséri őt, innét nem szükség hizelkednem, nem szükség hirdetnem mennyire felelt meg Uraságod minden időben polgári tisztjének, mennyire részt vett a szerencsétlenek keserviben, mellyeket bár titkon enyhitett, de erénye tudva van azok előtt főkép, kik közel körében létezve nagylelküségét sejthették. — Orvosi pályám alatt, mellynek legyőzött terheire édes vissza emlékezni Uraságod kegyét többször volt alkalmam tapasztalni. Ha sziyességét nem más ajánlattal, mint jelen emlékének ajánlott értekezésemmel akarnám meghálálni, megvallom igen

keveset tennék. Ezen hódolatom csak jele azon tiszteletnek, mellyel Uraságod eránt viseltetek, s örökre viseltetni fogok.

Nem alacsony érdek, hanem a nemes tettek tisztelete, mellyekkel Uraságod annyira diszlik intettek azon gondolatra, hogy fáradozásim első zsengéjét Uraságodnak a tudományos haladás, a honi nyelv mivelödés kedvellőjenek szenteljem, s ez által is bebizonyitsam, mennyire érzem hogy Uraságod jovoltának köszönhetem egyedül nagyobb részét azon kényelemnek, mellyel mint tanuló egykor éltem. Ki utóbb is szívességébe, s jó emlékébe

magamat ajánlom

VENOS.

A Természet remek mivének méltán neveztetik az Asszony, nem csak külső, de belső tulajdonságaira nézve is, bájoló ő. — Deliségét nem tompitja a férjfihöz illő komolyság; sőt egy kevés méltóság által ollykép emelkedik disze, mint az árnyékzatt által a remekkép bája. Külömbözik ő lelki s testi tökélyeire a férjtől, s ha eszmélkedni szabad, az asszony mint gyengeség, a férjfi mint erő képzelhető. — Ott a teng, itt az állati élet főbb fokon áll. — Amazt az indulatok hatalma, ezt az ész tévedést nem ösmerő világa vezérli. Mind a két nem azomban nemes ön körében, és az elsőségről való vetélkedés el nem dönthető máskép, mintha mind a két nemet észileg, egy egész elvált tagjainak tekintjük. Erre mutat a terhesség első időszakában mind a két egyalakusága; erre mind a két nemnek ugyan egy Egymiben való egyesülése sok növényekben, és az álati ország némelly tagjaiban. — Az embert sem az asszony, sem a férjfi nem teszi egyedül, hanem mind a két Nem legalább gondolatban egyesítve.

Az asszony legerősebb kötelékje a társaságnak, és igy eszköze is a mivelödésnek, melly csak társasági viszonyok által eszközölhető. — Ezen érdeme tetéztetik az által, hogy az emberi világ fentartásában fő szerepet játszik, midőn annak polgárokat szül, és azokat az édes természet kebelében száz áldozatok közt neveli fel. — Ha igaz, hogy a csecsemő születése után nem csak táplálékot nyer anyjától, hanem élet erőt is kölcsönöz; ha igaz, hogy bár melly élő lény is megszokott őszvekötetésétől káros következések nélkül el nem

szokhat, tagadhatlan marad hogy szent kötelesége az anyának szülötjét ön emlöén éltetni, és ellenben kárhozatos, ha bár igen divatozó szokás is azt némelly alkalmatlanságok ürügye alatt az élet forrásitól eltaszitani. — Ezen elvetemedésből ered gyakorta, hogy a legnemesebb nemző elvadult ivadékot nyer, kinek ereiben romlott dajka vér kereng, százféle kóroknak kútfeje, s oka. — Ha szeretni ön magát, szeretni másokat, leginkább magzatját szent köteleség, ha az asszony, ki emlőjét szülötjétől megtagadja, nem kissé vétkezik, mibe vitatást nem kiván: — meg nem foghatom valóban mikép kérkedhet az illy a szép édes anya névvel, mikép jelenhet meg az erényt mindég becsülő világ szine előtt? Ha igaz, hogy annak, kitől neveltettünk, oktattatunk, kitől lelki s testi mivelödésünket nyertük, legnagyobb hála érzettel tartozunk, kétséget nem szenved, hogy a gyermek is csak azt nevezheti igazi értelemben anyjának, kitől nem csak születését, hanem utóbbi neveltetését is nyerte. —

A csecsemő első táplálékja a tej, melly az emlökben választatik el, az asszonyi test legszebb részeiben. — Az emlők bimbókhoz hasonlók, soká rejtve marad bennek az élettiség, mellynek fő lépcsőjét csak a szülés utánn érik el. — Az emlők teszik a csecsemő első tárházát, s ezen czélból az uj szülöthöz illő élelem elkészítésére már előre elkészítetnek, nem külömben mint a csirázás előtt a maglapok, mellyekből a gyenge csira mint ugyan annyi emlökből első eledelét nyeri.

Az emlösöket kivéve az állatok más rendjeiben, hol a magzat petéből köll ki az anya testén kivül, hol azt a gyenge anya szeretet nem köti utóbb öszve szülöjével, a petékben van már előkészítve a táplálék, mint tojás fejér. Ez a már képzett, de még tökéletlen állat kifejlésére forditatik mint addig, még csak az illő tökélyre nem jutván és táplálékját megemésztvén éhvágytól, s a szabadulás titkos ösztönétől indítva, a pete burkokon át nem tör. — Azon állatoknál, a mellyeknek magzati a petéből való kiléptekben még igen

tökéletlenek, bizonyos ösztön vezérli az anyát petéjét olly helyre letenni, hol a kifejlendő magzat azonnal eledelt találjon, vagy pedig a magzat rejtekében előre le tett eledellel látatik el. — Az elsőt látjuk a Bögölyben, ki petejit más állatok testébe fészkeli, mellyekben a rejtöcz állati nedvekkel élvén, azokat emlő gyanánt használja. — A másikat észre vesszük a méhben, melly a tojásokat sejtekbe letéve azokhoz mézet zár, mint a kikelendő rejtöcz első élelmét. — A bogarakon tól elenyészik, az állatok rendjeiben a magzatról való gondoskodás, kivévén a Békák egy fáját (Rana pipa) mellynek hátán lévő szömölcsei sejtjeibe a him a petéket letévén azokat az anya a magzatok tökélyes kifejléséig hátán hordozza. — Itt tehát ezen szömölcsök emlök gyanánt tekinthetök, s igen hihető az, hogy a magzatok azoknak nedveiből tápláltatnak, a mit a szömölcsök mirigyes alkotása is bebizonyit. — Az anyai magzatróli gondoskodás a madarakban éled fel ujra, mellyek külső, belső alkotásokra nézve a csigolyás álatok köztt épen azon helyen állanak, mellyen a bogarak a csigolyatlanok köztt. — A madaraknál mind a két nem gondoskodik magzatiról, pelyhes fészkekben költi ki azokat, és ki költ csirkéjit bámulandó ön szájából, s gyomrából éteti. Ez alkalommal a begy mirigyei jobban kifejlődnek s Hunter szerént tojás fejéres nedvet választanak el, melly a begyben félig megemésztett magvakkal vegyítve tej gyanánt szolgál a csirkéknek. A husevő madaraknál ez időben a nyál mirigy választ el bővebb nedvet, és szintén mint tápláló, és az emésztést elő segitő nedv adatik által a kisded rablóknak. Nem szenved ugyan is kétséget, hogy a nyál nem csak az emésztést segiti elő, hanem egyszersmint tápláló nedv. Innét kitetszik, hogy már a madarakban előkészület történik az emlők képzésére. Az emlök igaz értelemben az emlősöknél tünnek először fel. A husevöknél, s azoknál mellyek több kölykeket vetnek, számosabbak a csecsbimbók a nélkül hogy az emlök száma több lenne kettőnél. A husevők emlői inkább elkülönzött karélyokból állanak, s az

egyes karélyok tej vezető utjaik különzött csecs bimbókba egyesülnek, mellyek többsége miatt a természet Tudósok az emlők többségére következtettek. — A kérödzöknél az emlők egybe vannak kötve, és csak egy köz vágány választja el őket. Ezeknél az emlök nagyobb kifejléssel birnak. A csecsbimbók száma a magzat számának felel meg. A kérödzöknél a hátso végtagok köztt helyeztetnek, a husevöknél nagyobb terjedelmük, az egész hasalját elfoglalják, a csesbimbók által ellenben fekszenek, mell, has és ágyékbeli bimbókra osztatnak. Mennél inkább tökéletesednek az álatok, annál inkább előre csoportoznak az emlök. Igy az Elefántnál, Majmoknál már a mellen fekszenek, még végre az embernél állandóan itt tenyésznek. A zacskós állatoknál (Didelphis Marsupialis) az emlőket béborítja egy a fantájrul leereszkedő hártya, mellyben az igen tökéletlen kölykök, mint egy második nádrában a csecsbimbókhoz oda tapadva léteznek, mindaddig, még az idő alatt végtagjaik ki nem fejlenek, mellyek nélkül születetnek. Nevezetes az, hogy a Récze orru állat is (Ornithorincus paradoxus) melly, mint egy kivételként eleven magzat helyett petét szül, kikölt magzatjait szintén szoptatja, ámbár ez időn kivül az emlők rajta alig észre vehetők. Nyilványos tanuság ez arra, hogy a természet miveiben ugrást nem szenved, hanem ha bár lassú, de még is bíztos léptekkel halad elő. Továbbat azon emlősöknél, kiknél a nádra hártyás alkotásu, és a lepény tisztjét, csak a nádra jobban kifejlett edényei viszik véghez, az emlők igén laposak. Innét következtetni lehet, hogy az emlők és nádra pogátsa kifejlése köztt egyenes arány uralkodik. — Minthogy pedig a nádra pogácsa kifejlése a magzat állapotjával viszonyos, az emberi némberben is az emlők állapotjáról a magzatra biztossan lehet következtetni. — A himeknél tökéletlenek az emlők, ámbár alkotások megegyez a nő emlőkkel, csak ritkábban történik az meg, hogy a him emlők is a külső ingerek alkalmaztatására egész a tej elválasztásig haladnak. Az emlő jelenléte a himnél, részint nyomdoka az egy-

kori nembeli egy alakuságnak, mellyet a természet későbbi időben egészen elrontott, részint bizonyság arra, hogy az emlők a nemző részekhez tartoznak.

A Némbernek két emlői vannak, mellyek a mellkas lapján találtatnak, a nagy mellizom fölött nyugszanak, és a harmadik bordától egész a hatodikig, s hetedikig terjeszkednek. A fanosodásnak esztendejéig ezen életmüvek, mind a két nemnél egyenlő alkotásuk, sem a csecsbimbó, sem ennek udvara nem igen látszatnak, s halaványabbak. — A havitisztulás első megjelenése előtt domborodni kezdenek, az udvarcsa pirosodik, a csecsbimbó feldagad. — Az asszony tökéletes kifejlődtekor az emlők domborusága legnagyobb, az emlők puhák ugyan, de merők, a rajtok lévő bőr sima, és feszült. Az emlők nagysága', és körülete, az ég hajlattol, az életmódjától, és az asszony testi tulajdonságitól függ, Ifjabb korban a zsir az emlőn csak felületesen fekszik a sejtszövetben a felserdülés idejekor az emlő egyes részei közé is veszi magát. — A kövérségre hajlandó, ifjú leányok, emlőik tökéletes nagyságát nehány hónap alatt elérik másoknál azok kifejlésére több esztendők kivántatnak. A holdszám kimaradása után a kövér személyeknél a csecsek domborúk maradnak, de öszve állások csügged, a sovány Némbereknél pedig öszve esnek, elhervadnak, a fölöttök kifeszített bőr fejérségét, és finomságát elveszti, ránczokba szedődik, mellyek annál nagyobbak, mennél jobban meg volt a bőr korábbi esztendőkben feszülve, főkép a sok gyermek szoptatás után. Ha a csecsek nem voltak nagyok, és az asszony nem szoptatott, akkor a csecsen lévő bőr, a kivül hogy öszveránczosodna magátúl öszvehúzódik, a domboruság elenyészik, és csak a sötét szinü udvarcsa, s a csecsbimbó marad hátra, a tej kiürittő csövek is öszvehúzódnak, s öszve nőnek.

Az emlö külső felületén, középtájon némely gömbölyüs emelkedés, vagy is csecsbimbó látszatik; ez edényekből, vérértömlökből, s ezekbe nyiló üterekből álni mondatik. A tömlök a rostos hártya által tartatnak öszve, a honnan az

emlök hasonló alkotásuak mint a mony barlangos testei, innen van az, hogy a csecsbimbók feldagadni képesek, melly állapotjokban fölületeken több nyilások látatnak mellyek a tej ki ürítő csöveknek végeit jelelik. — A csecsbimbó a számos ideg szemölcsök véget igen érzékeny, szine, minthogy az át fedő finom börön számos edénykék át tetszenek barna, vagy vörös. — A csecsbimbót bizonyos kerékfót környézi, melly csecsbimbó udvárcsájának neveztetik, ez mindég setétebb szinű mint a többi test böre. Rajta apró dombocskák dülednek ki, mellyek faggyu mirigyekből álnak, és csinos anyagot választanak el, a gyermek szopása köztt a bimbók horzsolását akadályozót. — A külbör alatt maga az emlö mirigy helyeztetik, melly sejtszövet, és kövérség által környéztetik. Ezek a mirigynek hézagait minden felől kitöltik, és a mirigyet a mellizommal egyesitik. — Az emlö mirigy alkotására nézve az öszvetorlott mirigyekhez tartozik, és a nyál mirigyhez hasonló karélycsákból és szemcsékből áll, ezen utolsón kivül az egész mirigy vér, tej, és nyirk edények tekervényeiből képeztetik. Minden szemcsének, mellyben a tej elválasztás megy végbe, finom kivezető csöje van, mellyek nagyobb törzsökökbe átmenvén, végre a tejvezetékekben végzödnek. Ezen vezetékek a mirigy minden tájaiból az udvárcsa felé igyekeznek, a csecsbimbón öszve gyülekeznek, mellyen apró nyilások által nyilnak, számok külömböző, nyolcztól fogva tizenkettöig, egymás köztt nem közlödnek, mindenik tulajdon csatornát képez, a csecsbimbó felgerjedésekor ki egyenesednek, öszve esésekor tekergösek lesznek.

Ezen mirigyes alkotása az emlöknek nem minden időben nyilványos. Mi előtt azok kifejlödéseket tökéletesen elérnék, a mi csak szülés után történik, azoknak mirigyes alkotasát minden mirigyek közt legnehezebb megmutatni. A szüzeség szakában az emlök mirigyes része egy alaku, tejszinű, aludt tojás fejérhez hasonló anyagból áll, a szemcsék meg nem külömbözhetök. — A szoptató Némberben az

emlők mirigyes része halavány piros, a szemcsék nyilványosak, lencse képüek, és mustármag nagyságuak. (Reil) Egyébberánt a szemcsék köztt nem találtatik zsir. — A szemcsék egyes tejvezető csövei úgy köttetnek öszve a közönséges tejvezető csökkel, mint a szölő bogyók a gerezdén. A tejvezető utak, mellyek a szoptatóknál tágabbak, gyenge hártya által képeztetnek, átmérőjök $\frac{1}{2}$ — 3 vonal, billentyük nem találtatnak bennek, valamint más mirigyes vezető csökben. A vezető utak takony hártyával vannak ki bélelve Bichát szerént. Ezen állitást azon észrevétel látszatik erősiteni, hogy valamennyi mirigyek vezető csöveit takony hártya béleli ki. Azomban az emlő nem áll a takony hártyákhoz közel, és így ez nem is hathat bé álamányába, soha sem tapasztaltatott még hogy az emlők a gyuladás alatt taknyot öntöttek volna, a mi más mirigyeknél, mellyeknek vezető csöveit takony hártya bélleli, észre vétetik. Hihetöbb tehát, hogy valamint a szemcsék, ugy szintén a tejvezető utak belső falja is savos hártyával ruháztatik be. Innét semmi más edényekhez nem hasonlítnak inkább a tejvezető utak, mint a nyirk edényekhez. Ezen tekéntetbűl némellyek (Walther) az emlőket nyirk mirigyekhez számitják, álítván, hogy az emlők csak a nyakon vagy a test más részein lévő nyirk mirigyek nagyobb ki fejlődéséből képeztetnek. Ő szerintek a tejvezető utak a nyirkedényeк, és a tej táp. Azomban ezen álitást a boncztudomány megczáfolja, melly a szemcsék, és a szintén jelen lévő nyirk edényektől külömbözött tejvezető utak jelen létét láthatolag megmutatja. — Az emlők üterei számosak, de kitsinyek. A belső csecsütér legtöbb ágokat ád az emlőknek, mellyek a bordák hézagai köztt lépnek ki a mellüregbűl, és a csecsmirigyes részébe oszlanak el. A külső mellkas ütér, a honaly ütér szintén ágokat oszt ki, mellyek az emlő fölületén terjednek el. — Az üterek kigyosan oszlanak el, nem külömben, mint a méhben, és más életművekben, mellyek az élet külömbféle év szakaiban, külömböző terjedelmük. —

Vérerek hasonló törzsökökbe mennek által. — Az idegek a karfonatból és a bordaközti idegekből származnak, az udvarcsán, és a bimbón számtalan szemölcsöket képeznek. — Vallyon az üterek egyenesen átmennek e a szemcsékbe, és a tejvezető utakba, úgy hogy ezek, csak az üterek folytatását tegyék, és öszvefonódását, vagy talán az üterek a szemcsék és tejvezető utak falait csak körül övedzik a nélkül hogy azokba nyiljanak, soká kétes volt. — Az első állitás megerösitésére szolgál az, hogy az erösebb szopás által vér szivárog ki az emlökből, és úgy azok a holdszám rendetlenségeinél vért öntenek. — Azomban ezt vagy a véredények elszakadásából, vagy káros elválasztásból lehet ki érteni. Ujabb idökben Müller iparja után, a mirigyek alkotása nagyobb világot nyert, miután az öszve hasonlitó Boncztan az alsóbb rendű álatok alkotására, kiknél a természet nem olly rejtett miveiben fordította volna figyelmét. Az ujabb tan szerént, a mirigyes tömlöket, vezető utakat, a véredények csak körül övedzik a nélkül, hogy azokba által mennének. Innét az emlöknek hasonló alkotást tulajdonitni szükség. Azomban éppen nem tagadható, hogy a szemcséket körülövedző véredények legkissebb ágaikkal azok üregébe nyiljanak, a vérnek folyobb részeit azokba öncsék, és így a szemcsék működése által, azon nedvek, mellyeket a mirigy természete hoz magával elkészitessenek. A vér némely részeinek szabad nyilásakon való átizzadását a vér edényekből a szemcsékbe, vagy tömlökbe mindnyáján megengedik, ámbár ezen nyilások felvételére csak a szükség kénszerít, s ha ez igaz a fellyebb említett álitás sem bizonytalan, ugyan is minden, bár melly kis nyilást legrövidebb cső gyanánt lehet tekinteni.

A tej elválasztás az idegek, nyirk, vér, és elválasztó edények által esik meg az emlökben.

A véredények adják az anyagot, mellyből a szemcsék és idegek hatása által a tej készitetik, melly a tej vezető utakon vitetve sürübb álományu lesz, mi után vizenyös ré-

szei, a nyirkedények által felszivattak. Minthogy minden szemcsében idegek, vér, és nyirkedények találtatnak, a tej elválasztás mind egyikben történik, a mód melly szerént ez végbe megy, titok, minthogy az álati működések lényegét megfejteni nem lehet. A mirigybeli elválasztás csak másoltt táplálás, azon külömbséggel, hogy a táplálás végett elválasztott nedvek a test táplalására elhasonlitatnak, a mirigyes elválasztmányok ellenben az életműves test külömbféle szükségeire forditatnak, vagy mint többé nem használható salakok ki üritetnek. — Már pedig a táplálás csak az ideg, vér, s nyirkedények által történhet meg, tehát a mirigy elválasztás is. — Minden álati szövetek alapja a sejtszövet. — Ez maga is működésére nézve mirigyes természetű, sejtjeiben zsirt, és savót választ el, belőle különös áltváltóztatás által képeztetnek a savós hártyák, mellyek mirigyes alkotást sehol sem vesznek fel, és a takony hartyák, mellyeknek öszve fonodásából a legtöbb mirigyek képeztetnek. Az öszve torlott mirigyek szemcséi, csak a sejtszövet sejtjei megridegülése által alkotatnak. Az emlök körös mirigyekhez tartoznak, mellyek az élet csak némely szakában működnek, életek pályája szoros öszveköttetésben áll, a méh élet pályájával, mind a kettőben egyszere ébred fel az életiség, és egyszere hal el, kivévén a szoptatás idejét, akkor ugyan is az emlök az életiség felsőbb fokára hatnak, midőn a méh életiségében lesüljed.

Az emlök a nemző részekhez tartoznak legszorosabb értelemben, innét magyarázható azon rokony szenv, melly köztök, és a nemző részek közt uralkodik, innét van hogy az emlök mind a két nemben jelen vannak, és a nemző részekkel egy időben ki fejlenek. Nevetséges ezen rokony szenvet a csecs ütér öszveköttetéséből a has fölötti némely ágaival megfejteni. Tapasztaljuk ugyan is, hogy sokszor éppen azon részek, mellyek semmi közös idegeket, és véredényeket nem bírnak rokony szenvesek, így a máj és agy, a gyomor és méh. Ezen rokony szenv miatt a holdszám kö-

zelgetéskor, a terhesség alatt feldagadnak, s ha talán a magzat elhal, öszve esnek, sőt a méh kóraiban is részesülnek, — A foganzás után vér torlat támad az emlök felé, a vér nagyobb torlása által ki fejlenek a vér, és nyirk edények, úgy szintén a szemcsék is, az emlök mirigye alkotása ki tünöbb a terhesség elsö szakában, savós nedvet, később valódi tejet választanak el. — A szülés után az Asszonyi test, a méhnek, bőrnek, és emlöknek elválasztásai által az igen nagy bövérüségtől a' teng élet felmagaztalásától megmentetik. Ha ezen birálatok ki maradnának a teng s álati élet fokontuli felmagasztalása végett a halál martalékja lenne, a mi többször meg is történik. — A szülő hármas elválasztásai közt legnagyobb tekintetű a tej elválasztás, melly nem csak az Asszonynak terhesség előtti állapotját hozza elő vissza, hanem a csecsemő táplalását is érdekli. — A szoptatás alatt minden tengéleti életmivek közt az emlök legnagyobb életiséggel bírnak, valamint az emésztés alatt a gyomorban, a nemzéskor a nemző részekben, az elmélkedéskor az agyban; úgy szintén a szöptatás alatt az emlökben pontosodik öszve a teng élet ereje. Ezen felmagaztalt emlöi életiség miatt, melly közönségessen harmad napra áll bé a szülés után, a gyermekágyast tejláz lepi meg, melly csak külső fele azon törekvésnek, mellyet a természet az emlök életiségének felmagasztalására fordít, és így olly keveset káros avagy veszedelmes, mint a fanosodás idejében megjelenni szokott láz. Az emlökben elválasztott tej magától is ki folyik ugyan, azonban a csecsemő tapintása, és szivása által, részint a már elválasztott tej ki üritetik, részint az emlök ezen ösztün által nagyobb müködésre ingereltetnek. — Megfogván szájával a csecsemő a bimbókat a belehellés alatt szájában üres tért képez, és így a tej a külső lég nyomása által a tejvezetékeken a csecsemő szájába minden erőltetés nélkül ömlik.

A tej elválasztására, rendessen alkotott emlő, az Asszony egéséges volta, és a szoptatás kivántatik meg. — A

tápláló részekkel dús vér, melly a csecsemő nádra élete alatt, annak táplálására forditatik, a szülés után az emlök felé torlodik, mellyeknek felmagasztalt életisége által a vérből tej választatik el. — A szülés utáni első három napokban, midőn még a vér kevesbet torlodik az emlök felé, hanem szokott rohamját a méh felé intézi, és a bövérűség a méh véres elválasztása által ki egyenlitetik, a tej még savós, s csak később a méh tökéletesbb öszvehuzodása, és a véres elválasztás megszünte után tökéletesedik. Ha az Asszony a szoptatás alatt foganzik, minthogy ez által az emlök életisége ellenkezöleg elnyomatik, a tej elválasztás is megszün.

Az emlök az egész test éplétéért működnek a szoptatáskor, s ha talán az elmulasztatik, az Asszonyra máskép háromlo baj, a holdszám és fejérfolyás megjelenése által mellöztetik el. A tej elválasztására igen nagy befolyással bírnak az idegek. Tudva van, hogy az indulatok által, mellyek az ideg rendszert mindég zavarba hozzák, a tej mint egy méreggé válik, a mit csak a csecsemő gyomra érez meg. Innét történik hogy a dajkának felingereltt álapotja a csecsemőre is általmegy, és sokszor igen veszedelmes kórokat szül.'

A tej el, és kiválasztását főkép a szopás segíti elő. E nélkül a tej vagy el fogy, vugy pedig meggyülekezvén káros következéseket huz maga után. — A gyermek, és emlöközti viszonyt onnét lehet mérni, hogy a bimbók az izgékony Asszonyoknál a csecsemő közeledésekor, s látásakor feldagadnak, és tejet öntenek ki. — A tej elválasztása ha az emlök a szopás által ingereltetnek, igen soká tart. — A szopás megszüntével az emlök elöször feldagadnak, egynehány nap mulva, az elválasztott tej nyirk edények által felszivatik, az emlök lelohadnak, és a tej élválasztás megszünik. — Hogy a szoptató és a szopó közt életműves viszony uralkodik ki tünő onnét, hogy a dajkák ha idegen gyermeket szoptatnak, tejeket vesztik s képtelenek

lesznek ezen tisztre. — Valamint az Anya úgy a csecsemő is életmivileg hatnak egymásra. Miben áljon ezen hatás nem lehet elégölek megfejteni. Annyi bizonyos, hogy midőn az Anya a terhesség alatt, annak álati életére ki tűnöleg mű ködik, és ha hasonlitással élni szabad, valamint egy berz hető test a berz folyámmal terhelt testel érintésbe jövén, annak felesleges berzeségét elszármaztatja magába; úgy a csecsemő is az életmives erőt az Anyjából, kiben az a terhesség alatt meggyültt, mint egy elkölcsönözi. Viszont a csecsemő minden mozdulatival az Anyába a szeretet indulatját, melly az álati élet felmagasztalására igen hatolag működik, szüntelen élesztvén, annak életére hasonló hatással bír, mint a mindeneket éltető nap a földre.

Mikor keljen a csecsemőt elöször az emlökhöz botsájtani, ez a szülés, és a tej alkotás körülményeitűl függ. — A terhes szülés után, vagy az elerötleneknél elébb nyugalom szükséges az Asszonynak, és a csecsemőt csak 10—12 óra mulva tanácsos elöször az emlökhöz alkalmazni. — A szoptatást váltolag kell tenni mind a két emlön, ez által a csecsbimbó ki sebesedése legjobban elkerültetik. Elég ha az Anya a csecsemőt napjában reggel kétszer és délután lefekvés előtt egyszer szoptatja, és a szoptatás alatt ön maga is az emlőt gyengén nyomja, mire öt maga a kisded is ketses tapintásával inteni láczatik.

A szoptatás ideje, a terhesség idejének kell megfelelni, és tiz holnapig tartani. Ekkor már a gyermek előfogakkal bír, s így a természet maga inti az anyát, hogy a gyermeknek merőbb étel kell. A hosszu szoptatás épen olly káros, mint annak jókori félbe hagyása, az első esetben a csecsemő gyomra alkalmatlan étekkel terheltetik, és az Anya is szenved, minthogy már a terhesség által okoztatott teng élet felmagasztalása megszüntt; a második esetben olly étkek adatnak a csecsemőnek, mellyek gyomrának emésztő erejét felül haladják. Azomban a test és a gyomor elegendő ereje, főkép a csont rendszer ki fejlése, melly a fogak

ki fejlésével együtt jár egésséges szülöktől való származás, ellenkező esetben a szoptatást tovább kell folytatni, a korábbi elválasztást is megengedik. Emlékben szükség tartani azt hogy a csecsemöre örökült senyv p. o. görvély a tejben találja fö gyógyszerét.

A tejnek igen nagy haszna van. Legalkalmasbb táplálékot ád a csecsemönek, melly mint már előre hasonszerüsitett nedv, annak gyenge gyomra által könnyen emésztetik, és hasonszerüvé válik, épen azon elsőbbséggel mint a hus étel, könnyebb emésztésü a félnötekre nézve a nö. vény eledelnél. Ambár pedig a tejet semmi más eledel ki nem potolhatja, az anyai tej szükében még is a dajka vagy álati tej, s a tojás széke legalkalmasbb étkek, mellyekkel a már sorvadó kisdedeket is fel éleszteni lehet. Az anyá tej legjobban szolgál a csecsemőnek, ugyan is ez még méhben létekor hozzá szokott az anyai nedvekhez, mellyekből tápláltatott, s képeztetett, a külömböző kór, külön természetű tejet kiván, s így a dajka fecsteje káros lesz az éltessebb csecsemőnek, az igen táplaló tej ártalmas lesz a még gyenge kisdednek. Az életmivesség majd minden emberben másféle természetű, és innét az eleven csecsemő, a petyhültt dajkának életmives befolyását alig fogja kár nélkül szenvedni. — Innét csak a korra, szülés idejére és természetére nézve anyához hasonló dajka képes az anya tej hiányát kipotolni. — Az álati tej igen tökéletlen potlék. Többnyire nem felel meg a csecsemő emésztésének, azt nem szopja a kisded egyenesen az emlökből, hibázik ekként az életmives viszony, melly a szoptató, és szopó közt jön elő. Az elgyengült gyermekek anyai tej által legjobban feléled-nek, a göresök, és fájdalmok a szopás közt elenyésznek, ellenben siralmas azon csecsemőnek álapotja, kik romlott dajkák tején vagy koczán neveltetnek. — A szoptatás az Asszonynak is hasznos, a nemzés nagy munkája ugyan is evvel végzödik, és a szoptatás által az Asszony előbbi álapotjába vitetik. — Ha ezen nagy folyamat a szoptatás el-

mulasztása által félbe szakasztatik, könnyen az történik az Asszonnyal a mi az ideglázban szenvedőkkel, ha a bírálat elmarad. Ezen lanyhaságból és vad kegyetlenségből tej, és gyermekágyi veszedelmes lázak, let telek, fejér folyás, és az innét következő magtalanság, méh, emlő lob, megkeményedés, és ezen részek rákfenés álapotja gyakrabban ered. Büntető valóban a természet sulyos keze az olly anyák eránt, kik sokszor tiszta kényelemből, szerelmek zálogát mostoha kezekre bizzák, s így magokat anyai névre méltatlanitják. — Nem a foganzás, viselőség és szülés teszik az anyát, de a szülötnek terhes felnevelése. Ez utolsót ha már álatok is teszik, mikép felejtkezhet még az ember szent kötelességéről, kire a természet észt, s annyi nemes indulatokat pazérló kézzel osztott ki.

Azomban vannak esetek, hol az anya a szoptatást mint magára károst, és a csecsemőre nem foganatost, félbe hagyni kéntelen. Illyen a nagy gyengeség, tüdő vészre való hajlandóság, némely lázas, vagy idült kórok, mint a köszvény, nehéz nyavalja, bujasenyv, görvély, bodulás, lenem csilapitható indulatosság. Ezen esetekben dajkára van szükség.

Legjobb dajka az, ki korra, természetére, és a szülés idejére nézve az anyával legközelebb áll. A sovány személyek alkalmasbbak a dajkálásra, és a közép kóruak. Az igen fiataloknál részint a gyermek eránt való felette nagy szeretet végett, részint szerelmi kalandok miatt a tej hamar elszokott veszni. — Az igen nagy kővérség beteges álapot, a tej kevés, tökéletlen, minthogy a kövéreknél az elhasonlitás, mellytől a tej jó volta függ, hibás.

A dajkának bujasenyvesnek, görvélyesnek, bőrkütegesnek nem szabad lenni. Leginkább ajánlja öt csendes természete, és az egésséges testben lakozó ép lelke. Ugyan is a teng élet mindennémű folyamatjai legjobban mennek véghez ott, hol az indulatok robajja, az ész lánczai által fékeltetik.

A tej az álatok külömbféle nemeiben, sőtt ugyan egy Asszonyban is nem mindég egyenlő természetű. A ragadozó álatoknál kissebb mennyiségű, sürübb, és táplálóbb; a füvel élöknél vizenyössebb. A szülés után elválasztott első tej fecstejnek neveztetik, melly a taplálóbb tej elválasztását megelözi, has hajtó erövel bír, és a gyermek szurkot, mellynek jelenléte igen káros lenne kilodítja. Ezen fecstejből nem lehet vajat nyerni, habár zsiros, és tojás fejér részekkel bövelkedik is, szapanyos természetű, a savak által meg nem alszik. Ezen fecstej mint egy által menetel a burok viztől, a táplálóbb tejre. Ennek elválasztása második, vagy harmadik napon midőn a méhben a véres tisztulás megszüntt, bő izzadással áll be. Ezen tej fejér kékes szinű, zsiros tapintásu, öszve állása olly nagy, hogy a körömre csöppentve, elfolyik ugyan, de nem folyik le, súlya a viznél nagyobb, a vérnél kissebb. Az emberi tej minden álatok tejénél könnyebb, a juh tej legnehezebb. Az ujonnan fejtt tej kellemes édes izű, savanyus szagu, kissebb hévnél forr fel mint a viz, a felforrás alatt sajtos börnyét szálit fel, és szagát elveszti, a fagy ponton megfagy, magára hagyatva, tejfelt bocsájt fel szinére, a meleg légben hamarább, mint a hidegben, később savas forrásba megy át, s ez által is megkülömböztetik a vértől, melly rothadó forrásba hajlik. A Réaumur hév mérője 16 lépcsöjén megsavanyodik, és öszve áll, savak, közép sok, langkérödzök gyomrának hozzá adása által, melly szintén savakat foglal magában, úgymint: eczet és sósavat, a fris tej is meg alszik. Az emberi tej kevesebbet változik ezen szerek által Réaumur 10. lépcsöjénél gyakran kevertetve savas forrásból szeszes forrásba indul, égvényekkel fözetve meg nem alszik, de vereses szint nyer. Lassu tűznél leparologtatva vizet ád, melly később zavaros, és bűdös lesz, ezen kivül szénsavas, és gyuló szenetes szesz fejlik ki; ezek elillantása után a felfogó edényben poros savas hugyag, és kozmás olaj szálitatik.

A tej legközelebb részei ezek: vaj, sajt, és savó, mellyek a friss tejben szorossan egyesítve vannak. A vaj a tejfellel választatik el, s ennek legnagyobb részét teszi, és a téjfel második részét t. i. e savóban felolvasztott sajtott sokkal felülhaladja. A tejfel, valamint a tej is nagyitó üvegen nézetve számtalan golyókból áll. A tejfel legközelebb részei köpülés által szét bontatnak, a vaj ezen mütétel alatt jobban megsavitatva a köpülő eszközre tapad, nagyobb öszve állást nyer, a sajt a savóval eggyütt hátra marad. Innét kitetszik hogy a tejfel épen azon részekből áll, mellyből a többi tej, mellynek mintegy kivonatját teszi, a honnan tej virágnak (Flos lactis) méltán neveztetik. — Az emberi tej több tejfelt, s kevesebb túrót ád, a sajtos vagy túrós rész jobban van öszve kötve, s innét van hogy az emberi tej nehezebben bontatik el legközelebbi részeire, és könyebben emészthető. A tej sulyja, és tápláló ereje közt mindég bizonyos arány uralkodik. A' víz súlyjával öszve hasonlítva

Az emberi tej súlya	1020,4
A tehén tejnek	1032,7
A kecske tejnek	1034,1
A lókancza tejnek	1034,6
A szamár tejnek	1035,3
A juh tejnek	1040,9

A szamár tej tehát sulyjára, táp erejére nézve legközelebb az emberi tejhez.

b. A túró vagy sajt, az aludt tójásfejérhez hasonló, ezen része a tejnek képes egyedül rothadó forrásba általmenni. Azon túró, mellytől a tejfel elnem választatott, zsiros villósavas sokat foglal magában, s táplálóbb. — A tejfel elválasztása után nyert túró, soványabb, villósavas sokat nem foglal magában, de tej savat. (acidum galacticum) legtávolabb alkotó részei 59 szénő, 11 savitó, 7 gyúló, és 21 fojtó. Thenard, és Gay Lussac szerént.

c. A savó vékony átlátszó sárga zöld színű nedv, frisskorában tej szagú, és izű, a légnek kitétetve kevés napok

alatt savas forrásba megy át, és tej savat képez, melly ámbár az eczet savhoz igen hasonló Berzeliustól tulajdon nemü tej savnak, Bertholettól állati savnak (acidum Zooticum) neveztetik. A savó kipárolgás által tej czukrot (Sacharum lactis) ád.

A tej czúkor jegezeteket képez színe fejér, íze édeses a vizben nehezebben olvad, mint a konyha czúkor. Az édes és emberi tej több czukrot ád, mint a savanyu, és más álati tej. — A tejczúkor elválasztása után a savó folytatott sűrités által, villó savas sokkal gazdag kocsonyát ád. A tejczúkor és kocsonya jelenléte miatt a savó igen tápláló nedv, főkép édes korában, de ha meg is savanyodott a vér torlatok ellen igen üdvös.

A tejben előjövő közép sók ezek, sósavas szikag, és kamag (Murias natri et kali) és Villósavas mészag (Phosphas calcariae. — A legtávolabb részek köztt a fojtó legkissebb, a színő legnagyobb mértékben jön elő. — A tej túrója a tojás fejérből, a vaj az álati zsirból készítetik magosabb savitás által. — Innét minden a mi a vér savitását elősegíti a tej tökéletesedésére is müködik, Könnyen megfogható annak oka, mért a tüdővészben szenvedőknél annyira tökéletlen a tej.

A tej mennyiségét nehéz meghatározni, külömbözik ez a szoptató alkotás, és más környülálásaira nézve. Egy asszony ki napoként 5—6 font ételt megemészt, 1—3 font tejet készít.

Az éhség megkisebbiti a tej elválasztását, és azt rosz vegyületévé teszi. A sok étellel való élés, igen táplálóvá teszi azt. A tej az ételek tulajdonságait is megtartja. Igy tudva van, hogy az üröm füvel élő tehenek keserü tejet adnak. A mérgek, és orvosságok ereje is a csecsemőkre által menni mondatik, innen származott azon vélemény, hogy a csecsemő bujasenyve ellen az anyja szedte a higanyt.

Csak az egészséges anya vagy dajka adhat jó tejet ugyan is valamint a többi elválasztások, nem külömben a tej is, mindég az egész test egésségével viszonba áll. A csecsemőnek üdvös tej.

a) Tiszta fejér kékes színű, és csak akkor, ha az emlő hosszabb ideig töltve volt, keveset sárgás. b) Öszve állása nagyobb, mint a vizé, egy csöp a körömre ejtve, nem fut le hirtelen mint a viz, de nem is tapad oda. c) Tiszta hideg vizbe cseppentve, észre lehet venni, hogy abban nem olvad fel egyaránt, hanem az olajos része a víz szinén marad a túrós rész pehely alakban az edény alja felé szál. d) A tej szagtalan, kellemes édes izü. A tej közelebb részei meghatározására szolgál a tejmérő (Galactometer) egy lépcsőkkel el látott üveg henger cső, mellybe a tej öntetik. Miután a tej megaludt, meghatároztatik a tejfel mennyisége, ennek elválasztása után a tej öszve állásba hozatik eczet sav által, és a túrónak, savónak mennyisége meghatároztatik.

Minthogy a jólakás után a tej igen hamar meggyülekszik, sokan a tejet tápnak (Chilus) tekintették, melly tökéletes vérré való változtatása előtt a vérből elválasztatik. Azonban a tej a táphoz csak szinére nézve hasonlít, hosszabb koplalás után is elválasztatik, mennyisége nem mindég felel meg az élelem mennyiségének, a bövebb tej elválasztás a jólakást rögtön követi mi előtt az étek megemésztődött, és e táp elkészítetett volna. — A tej tehát a vérből választatik el, az emlők hatása által, mint minden más elválasztási nedv, a kívül hagy már előre a vérbe jelen lenne. — Innét van, hogy sokszor a beteges anyák is kár nélkül szoptatnak, minthogy az emlők elválasztó ereje által a nedvek kórsága megjavítatik.

Az emlők kóros álapotjai.

A tapasztalás szerént azon test részei vannak leginkább kóroknak kitéve, mellyek állandóan működnek, és az életmiveltség, magosabb fokon állanak. Innét nem lehet csudálni, ha az emlők is mind addig míg szenderedő álapotban vannak, kórtalanok, mint ezt a hímeknél látjuk. — Az emlők életisége leginkább a szoptatás alatt van felmagasztalva, innét éppen akkor vannak kóroknak leginkább kitéve.

Megakadályoztatnak az emlők kifejlésökben, és habár az asszony terhes lesz, semmi, vagy igen kevés tejet választanak el. Történik ez a férfias alkotásu asszonyoknál, kikben a nemi ösztön, s a nemző részek igen tökéletlenek. Azon kivül a gyenge alkotásu, ön magokat fertőztető, vagy a nemi ösztönnel igen korán vissza élő személyek tökéletlen kifejlésü emlőkkel birnak. Előjön néha az emlők szerfeletti nagysága, a kövérségre hajlandóknál a kivül hogy azért az emlők működebbek lennének, mint a kis csecsek. Legnagyobbak szoktak lenni, a Néger, és Perzsa nőknél, kiknél a kövérség a szépség első feltétele. Az emlök azon álapotja, midőn a mirigyes rész tökéletlensége mellett, csak a zsir tömeg okozza az emlő nagyságát, méltán számitatik kórokhoz. Ezen környűlálatok köztt a nemi ösztön, foganzás, és a tej elválasztás, nem olly könnyen esik meg mint a sovány asszonyoknál. Az emlő mivoltáról, bíztossan lehet következtetni, az egész teng élet álapotjára, és a nemi részek kifejlésére.

Néha az emlő tökéletes, hanem a csecsbimbó vagy igen csekély, vagy besüllett, s azt a csecsemő szájába nem foghatja.

A szüzesség korában a holdszám megjelenése alkalmával, az emlőkben szúró fájdalmak, feszülés vétetik észre. Ezen tüneményck minden holdszám érkeztekor vissza térnek, mind addig még csak az emlők ki nem fejlenek. — A sokat ülő, szabad levegőt útáló, igen tápláló és tüzesitő étkekkel élő, a szerelemről hamar ábrándozó lányoknál, főkép ha emlőt szoritó ruhákat viselnek, vagy a görvélyre hajlandók maga az emlők kifejlése is kóros természetet vesz fel, s néha üdült gyuladásokat, megkeményedéseket hágy maga után.

Igen ritkán történik, hogy az emlök a szűzesség, és nőség szakában, ha a holdszám rendetlen járatu, vagy kimarad, pótlólag vért válasszanak el. — Illy esetet Hufeland említ.

Már Hipocrates említi, hogy a magzat álapotját, az emlők mivoltából leginkább lehet meghatározni. Még az em-

lõk merők addig a magzat egésséges, ha az emlők lázak a magzat is gyenge, s könnyen vagy el hal, vagy elvetéltetik.

A szülés után, következő kórok jönnek elő az emlőkben.

a) Igen csekély tej elválasztás (Agalactia) melly vagy az élelem fogytának, vagy aszó, s a teng életet leverő kóroknak, vagy az igen férfias alkotásnak következése. — Ezen utólsó esetekben a szoptatást félbe kell hagyni, máskép az asszony elsorvad.

b) A tej hirtelen elnyomása, ez gyakran a gyermekágyi láz tüneménye, a mell áthütése által is támad, vagy indúlatoskodás által lázas mozgalmakat, vér torlatokat más részek felé és az innét következő fej, has, vég tag fájdalmakat, gyulladásokat, szélütéseket, tej letételeket okoz. A tej letételek a külső részeken kevésbé veszedelmesek, tályagokat képeznek, mellyek ha igen terjedelmesek sorvadást húznak magok után. A belső savos hártyákra, mellyek az agy, mell, és kas üreget kibélelik történő tej letétel, többnyire halálos.

c) Az emlők igen nagy érzékenysége, az érzékeny, görcsökre hajlandó asszonyoknál jön elő. — Az emlő a szoptatás alatt fájdalmas, főkép a tejvezető útak lefolyása szerént, a tejvezető útak görcsösen öszvehúzódnak, a tej meg reked, innét származik végre az emlők feldagadása, és lobja.

d) A csecsbimbó kisebesedése, a gyenge alkotásu, és először szoptató asszonyoknál jön elő.

e) Az emlő dag, melly a tej meggyülésébül származik, ha a szoptatás ritkán vagy éppen nem történik, a bőr izzadás elnyomásábúl, vagy igen tápláló ételek használásábúl. Az emlő dagban feszülés, csomóság, s végre lob támad. — Ha az emlő dagban a csecsemő erőssen szopik, a tejvezető útak megrepednek, s ekkor az emlő dag, a tej kiömlése által okoztatik. A dag ez esetben nem fájdalmas, gyuladásba, genyedésbe nem megy át, s egyszerű metszés által, a tiszta tej üritetik ki az emlőből, hasonlóan történik ez, mint mi-

kor a hóldszám vér hosszabb ideig romlatlanul marad vissza a méhben.

d) Az emlők lobja, a tej meggyülésébűl, szoptatás elmulasztásbúl, indulatoskodás, és külső erőszak után jön elő. A lobos emlőnek, vagy egész felülete, vagy csak némelly helyei pirosak, a fájdalom szúró, égető a dag nagy, kemény érzékeny, a többi testet lobos láz ostromolja, a lob alsó lépcsőjén elválasztatik a tej, tető pontján megreked. A lob orbánczos természetü, eltünésre hajlandó, kimenetelei vagy az eloszlatás, mellyet bővebb izzadás, és tej elválasztás előz meg, és utólkövet vagy genyedés mellynek beállását, rázkodtató borzongás, kopogó fájdalom jelenti, vagy meg keményedés, mellyet a lob, és láz megkissebbedése, de némelly kemény fájdalmas helyek hátra maradása követ.

g) A tej őzőn (Galactirhoea) csak akkor van jelen, ha a tej bő elválasztása miatt az anya szenved. Ezen kórban, nem csak a szoptatáskor, hanem azon kivül is tej ömlik ki, szédülés, fő fájás nagy eltikkadás, sorvasztó láz, émelgés, és elszáradás járul a kórhoz. Okai nem mindég a bővérüség, hanem az emlök felmagasztaltt életisége, melly miatt a vér nagyobb csak részént tej elválasztásra forditatik; innét van hogy a tejőzőn alatt a többi elválasztások ellenkezőleg elnyomatnak.

Az emlők üdült bajaihoz tartoznak.

a) A tejcsomok, mellyek a szoptatást elmulasztó asszonyoknál, vagy csekélyebb lob által képeztetnek. Az emlők ezen kórban egyenetlenek, dagad véredények bonyoljához hasonlók, az érintésre nem fájdalmasok. — A tejcsomók részént a szemcsék, részént a nyírk edények, és tejvezető útak részleges feldagadása által támadnak, és a következő terhesség alatt, midőn az emlőkbe szabadabb nedv kerengés áll be, eloszlanak.

b) Az emlők görvélyes dagja, fiatal görvélyes személyeknél jelenik meg a hóldszám bé állása előtt, vagy azután, ha

rosz testi nevelés, egésségtelen lég, és más káros befolyások által a nyirk edényeknek, és mirigyeknek működése akadályoztatik. Ezen kórban az emlők érzékenyek, főkép a holdszám alatt, és minden befolyások után, mellyek az egész testet, és az emlőket ingerlésbe hozzák. — A dag egyre nevekedik, és ha a fanosodás, terhesség, vagy szülés szakában el nem oszlik, könnyen vesz fel kőkem természetet.

c) A Zacskós dagok, valamint a méhben, ugy szintén az emlőkben is gyakran képeztetnek, néha különös burkok van, máskor ismét tojásfejér, vagy zsir anyagu letételek történnek a sejtszövet sejtjeibe. — A dagok majd kásás, majd szalonnás álományuk, közönségesen felületessen fekszenek. — A felettek lévő bőr nem változott, a dagok nem fájdalmasak, mozgathatók, lob megelőzte nélkűl, és igen lassan képeztetnek, néha megszünnek nőni, s egy kis idő mulva ismét nevekednek, legnagyobb terjedelmük a szalonnás dagok. — A kőkemtől fájdalmatlanságok, lágyságok által külömböztetnek meg, a tejcsomóktól, mert ezek képzését tej elválasztás előzte meg a görvély dagoktól a görvély távolléte és a dagok fájdalmatlansága által. A zacskós dagok többnyire külső erőszakra támadnak, a görvélyes, petyhett alkotásuaknál, vagy a köszvényes, és bújakórosoknál, s ha a megszokott elválasztások elnyomatnak. A kissebb zacskós dagok kevés alkalmatlanságot okoznak a nagyobbak akadádályozzák a kar mozgást, az emlők szüntelen ingerlése által azokba lobot, és genyedést okoznak, melly által ők magok is néha megemésztetnek.

Néha külső erőszak után, vagy a teng életet igen leverő kórok által, nyirk tályogok is képeztetnek az emlőkben, ugy szintén vér dagok is, mellyeket nem csak a külső erőszak, hanem a hóldszám rendetlensége, és maradása is okoz, e miatt vér torlatok támadnak az emlők felé, és a' vér, mellyet a holdszámnak kellett volna kiválasztani az emlőkbe tétetik le.

A kökem (Scirhus) minden mirigyek köztt, leginbább az emlöket lepi megközönségessen vagy minden megelöző ok nélkül, vagy külső erőszak után, egy gömbölyű mozgatható csomó képeztetik, mentől jobban nagyobbodik, annal egyenetlenebb, és dombossabb lesz; lassanként egy második s harmadik csomó támad, később a csomók egybe olvadnak, és a hón all felé leginkább terjednek. Ekkor mulékony szaggató fájdalmak, mellyek a vállapoczka, és a kar felé terjednek, és nyomás által nem nagyobodnak, tünnek fel. A kökemes dag lassan nagyobodva, nevekedő fájdalmak köztt a kül bőrhöz közeledik, melly sebhelyes alakot vesz fel faggyu mirigyei fekete anyaggal tölnek meg. A bőr öszve nő a daggal, ez valamelly helyen jobban ki emelkedik, a bőr megveresedik, megvékonyodik, a vérerek feldagadnak, a csecsbimbó vissza huzódik, gödröt képez — végre a bőr felfakad, s ekkor egy minden táj felé terjedő fekély képeztetik, kérges setétes szélekkel, tisztátalan elholt fenékkel, az ev nem igen bő, nem igen büdös, a fekély inkább mély hasadékot képez, kinövetek nélkül. A hónalatti mellkulcsi nyirk mirigyek feldagadnak ez előbb is megszokott esni. Ezen időszakban sokszor, még előbb panaszkodik a szenvedő fájdalmakról, főkép az ágyékba, és a vég tagokba, a táplálás igen le van verve, az arcz földszint nyer, a szenvedő rész kara feldagad, a testtől többé el nem távolitható, és a halál sorvasztó tünemények köztt be köszönt.

Néha az emlöi kökem elöször a bört támadja meg. Képzödik egy kis csomó, szömölcs, vagy egy csekély kemény folt, melly lassanként megtüzesedik, és szaggató fájdalmak köztt megfekélyesedik. A fekély csak felületessen halad, később a mirigyet is meg lepi. — A hón alatti mirigyek dagja, a kökem ezen neménél, később következik.

Az udvarcsa kökemje, támad a rajta létező faggyu mirigyek megkeményedésével, mellyek rák fekélyekbe által menvén, a csecsbimbó is elrontatik.

Az emlő kökem hosszabb ideig tarthat minden alkalmatlanság nélkül, máskor hamar fejlik ki, hirtelen megy át rák fekélybe. A kökem mulékony szaggató fájdalmakat, a rák fekély kiálhatatlan fájdalmakat szüll a szenvedőnek, az égető tüz, tö szúrás, vagy eb marás által okozott fájdalmakhoz hasonlókat, mellyek a mi legtöbb főkép éjjel dühödnek, és a boldogtalantól még ezen enyh időt is elrabolják, mentől nagyobb a fájdalom, annál sebesebb lefolyásu a kór. — Ezen szempontból forró, és üdült emlő kökemet külömböztetünk meg. — Az első az emlöben mélyen fekvő, kezdetbe mozgatható kemény csomóval kezdödik, melly egy két hónap alatt, a szinében elváltozott börrel öszve nö, a keménység nem sokára az egész emlöt elfogja, s ennek egy helye düljed ki leginkább mint bibor szinü hullámzó dag. A fájdalmak rettenetessek, szaggatók. Az emlő nem dagad fel egy aránt, hanem egyes dagokat képez, a bőr mirigyek megnagyobulnak, a bőr apró fejér foltokkal borittatik el, mellyek annál inkább észre vehetöbbek, mentől inkább nevekedik, a setét veres dag. Ekkor a kökem nevekedő daggal, eltüzesedéssel, és fájdalmakkal sebes lépteklel előre halad, nagy leveretség áll be, a megnagyobodott emlö dagok megfeketednek, felfakadván, kevés vért, később savót öntenek, nagy része az emlönek elétetik, s az emlő mélyen kivájott, fekete aludt vérrel töltött fekélyt képez, mellynek kérges szélei szintén csomókkal lepetnek el, s ezek felfakadván uj fekélyekké változnak.

Az üdült kökem porcz álumányú, lassu lefolyású, fekélyesedésre, feldagadásra kevés hajlammal bír. A száraz éltes Asszonyoknál jön elő, a fájdalmak türhetöbbek, a fekélyesedés felületes szokott lenni.

Az emlöi kökem alkotását illetőleg, azt két részből álni találjuk; a merő rész megkeményedett rostos alkatu sejtszövetből áll, melly külömbféle nagysága sejteket képez. — Ezen sejtekben, egy félig folyó kocsonya álományu,

megaludt tojásfejérhez hasonló anyag találtatik. A meddig ez nem változik addig a kökem nem indúl rákfenébe.

Ezen rettenetes kórnak legközelebbi oka ösmeretlen. — A kökem uj szüleménye a kóros teng életnek, nem pedig a már képzett életmivek csupa által változtatása. — Sokszor minden előjáro ok nélkül megelöző gyulladás, eröszak által támad. Az emlök jó indulatu, vagy görvélyes zacskós dagai szintén kökem természetet vesznek fel. A közép kór, holdszámi rendetlenség, silány élet mód, hosszasbb leverö bánkodás, epés mérsékeny hasi dugulasok eredetének kedveznek. — Legnagyobb befolyásu ezen kórra a nemző részek müködése. A méh gyakori ingerlése által, az emlőkbe is hasonló felingerletség okoztatik, s ez által a kökem képzésére való hajlam. Innét ezen kór a magtalan, éltesebbkorú személyeknél jön elő, kiknél a méhnek müködése igen rendetlen volt.

Ezen időszakban, részint a kimaradó holdszám végett vér torlatok támadnak az emlök felé, az üdültt lefolyású lob által kökem képeztetik, vagy ha már jelen vólt, a természet visszaható ereje, azt mind idegen testet kilodítni törekszik, lobot támaszt benne, melly helytelen álamányu szövete végett evesedésbe megy át, az egész test kárával. Az ev ugyan is felszivatva, mint igen idegen nedv a nyirk mirigyek által el nem hasonlitatik, azokban felingerlést, és végre kökemet okoz, nem külömben mint a bujasenyves, vagy döghalálos ev, a nyirk mirigyek dagát hozza elő. Innét a vér vegyitékje szenved, és az oszlásra való hajlandoság bekövetkezik.

Végre az emlök üdültt bajaihoz tartozik a Vérgomba, melly vagy az emlöbe, vagy e közt és a honaly közt képződik mint egy gömbölyed dag, melly nem olly kemény mint a kökem, és a mellynek fölülete egy formább, —

Utóbbi nevekedése alatt a dag puhább lesz, a bőr kékes lesz, a vérerek rajta feldagadnak, a dag' fölülete eltüzesedik, és a dag hullámzik. — A fájdalmak csekélyek, a honalli mirigyek ritkán dagadnak fel, a csecsbimbó nem huzódik vissza, a csecsbőr nem ránczos, nem sebhelyes. Felfakadván a dag vért önt, nyilásából nem sokára könnyen vérző büdös evet elválasztó tapló nö ki. A testre való visszahatás ezen kórban, melly minden idő szakban, de leginkább a harminczadik éven túl jön elő, hírtelenebb mint a kökemben. — A kökem a szemcsék elfajulásábúl, a vérgomba a véredények tágulásábúl származik.

Theses defendendae.

Clyma moderate frigidum, et regio montosa sanitati magis favet, quam clyma calidum et regio plana.

Lac a chylo differt.

Morbus est vitae modificatio.

Uteri energia prima est felicis partus conditio.

Fluxus menstruus et hoemorrhoidalis summe diversi sunt.

Contagia animalibus noxia raro afficiunt hominem.

Typhus contagiosus boum apud nos non evolvitur.

Docimasia pulmonum hydrostatica omnibus aliis palmam praeripit.

Systhema Linnei botanicum optimum est.

Terra olim longe aliam quam nunc, habuit faciem.

Politiae medicae summa sunt in humanitatem merita.

Dantur praeparata ferri, quae venenatum exerunt effectum.